

HALINA RUSIŃSKA-GIERTYCH¹
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytetu Wrocławskiego

Repertuar wydawniczy tłoczni zakonnych — na przykładzie Drukarni Jezuickiej we Lwowie²

Drukarnie zakonne na ziemiach polskich swój szczytowy rozwój osiągnęły w XVII i XVIII wieku. Zakładane były z kilku powodów — jako pomoc w działalności duszpasterskiej i naukowej, w celach misyjnych, dochodowych, z myślą o upowszechnianiu wiedzy, kultury, literatury oraz w trosce o odnowę moralno–intelektualną kleru i miejscowej społeczności³. Organizowano je na bazie warsztatów już istniejących lub uruchamiano całkiem nowe. Prasy drukarskie obsługiwane były początkowo przez osoby świeckie (wykwalifikowanych drukarzy i ich pomocników), z czasem przez przyuczonych braci, nad którymi pieczę sprawował prefekt. Drukarnie realizowały głównie zamówienia na użytek macierzystych zgromadzeń, ale w obliczu braku innych tłoczni, ich niskiego poziomu lub niewydolności typograficznej oraz ze względów finansowych, działały także na zlecenie pozostałych placówek duchownych, środowisk świeckich i osób prywatnych. Zakonne oficyny wydawnicze opuszczały w przeważającej liczbie publikacje dotyczące problematyki religijnej, ale także pedagogicznej, naukowej, publicystycznej, literackiej, a ponadto podręczniki szkolne, kalendarze, periodyki, poradniki gospodarcze, edycje z zakresu medycyny, historii, geografii, filozofii i wiele innych. Tak więc, można to bez trudu stwierdzić, w dorobku edytorskim tłoczni zakonnych znalazły się teksty rozmaitej treści oraz legitymujące się różnym

¹ Dr Halina Rusińska-Giertych jest adiunktem w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Zajmuje się problematyką bibliotek resortu oświaty oraz historią dawnej książki, głównie w okresie oświecenia, a w szczególności kulturą książki polskiej we Lwowie. W kręgu jej zainteresowań znajdują się również drukarnie zakonne i ich oferta wydawnicza. Prace publikowała w „Czasopiśmie Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich”, „Bibliotekoznawstwie”, „Rocznikach Bibliotecznych”, periodykach zagranicznych, jak „Książnica”, „Visnik L'viv'skogo Universitetu. Serija Knigoznavstvo, Bibliotekoznavstvo Ta Informacijni Technologii” oraz w monograficznych tomach: *Oblicza kultury książki: prace i studia z bibliologii i informacji naukowej* (2005), *Dominikanie na ziemiach polskich w epoce nowożytnej* (2009), *Biblioteka szkolna — tendencje rozwoju. Teoria i praktyka* (2009), *Książka zawsze obecna. Prace ofiarowane Profesorowi Krzysztofowi Migoniowi* (2010).

² Projekt sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki.

³ *Drukarnie zakonne*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadłowski, Wrocław 1971, szp. 582–584.

poziomem, od publikacji przeciętnych i niskich lotów, do dzieł wybitnych, zapisanych trwale w historii naszego piśmiennictwa.

Repertuar wydawniczy tłoczni zakonnych nie został dotąd należycie rozpoznany, sytuacja ta jest przyczyną sporych rozbieżności w jego ocenie. Nie brakuje wypowiedzi tendencyjnych i nierzadko krytycznych, wytykających warsztatom zakonnym mnogość druków dewocyjnych i panegirycznych oraz podkreślających fakt, że odbijanie tekstów realizowane było w większości przypadków na własny użytek zgromadzeń lub w celach zarobkowych. Jest to oczywiście zjawisko zrozumiałe. Z drugiej jednak strony daje się zauważyć bardzo wyraźnie, że zakonne oficyny wydawnicze widziały swą rolę w znacznie szerszej perspektywie, zaspakajały bowiem nie tylko własne potrzeby, ale także społeczności lokalnych, a nawet krajowych, wydając druki urzędowe, podręczniki szkolne, poradniki, herbarze, utwory literackie i publicystyczne, publikacje naukowe.

Doskonałym przykładem tak szeroko pojętej misji wydawniczej są realizacje Drukarni Jezuickiej we Lwowie, pracującej z całą pewnością w latach 1642–1773⁴ (a być może już od roku 1615), która odegrała w mieście nad Półtwią znaczącą rolę⁵. Kiedy jezuici lwowscy uruchomili warsztat typograficzny, z pełnym przekonaniem ustalić nie sposób. Badacze dziejów kultury książki mają na ten temat odmienne zdania. Jedni przyjmują za początek działalności drukarni rok 1615 — datę fundacji i pojawienie się publikacji tłoczonych raczej na zlecenie jezuitów niż przez nich samych⁶, inni zaś rok 1642 — pojawienie się druków z firmą kolegium. Tłocznia Towarzystwa Jezusowego założona została w oparciu o fundację wdowy po marszałku koronnym Prokopie Sieniawskim — Elżbiety z Gostomskich Sieniawskiej oraz jej córki — Zofii Sieniawskiej, które przekazały na ten cel (w latach 1614 i 1615) znaczną kwotę pieniędzy⁷.

Z zapisu marszałkowej koronnej pochodziły również środki na budowę kościoła jezuickiego, pod wezwaniem apostołów Piotra i Pawła⁸. Z czasem obok nowo wybudowanej świątyni stanął też klasztor i kolegium. Kolegium otwarte w 1608 roku, i mieszkania dla braci mieściły się początkowo w drewnianym budynku, ofiarowanym zakonowi przez mieszcankę lwowską — Zofię Henclową, jednak z uwagi na ambitne plany lwowskich braci, nie był to lokal odpowiedni. Siedzibę szkoły kilkakrotnie

⁴ St. Bednarski, *Dzieje kulturalne jezuickiego kolegium we Lwowie w XVIII wieku*, „Pamiętnik Literacki”, R. 33: 1936, s. 7; R. Kotula, *Bibliografia polskich druków lwowskich XVI–XVIII*, Lwów 1928; *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, z. 6: *Małopolska — Ziemie Ruskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, Wrocław 1960, s. 110; St. Cieślak, *Drukarnia jezuicka we Lwowie w XVII wieku*, [w:] *Kraków — Lwów. Książka — czasopisma — biblioteki*, red. H. Kosętko, t. 7, Kraków 2005, s. 37–38.

⁵ Obok drukarni lwowskiej jezuici w okresie staropolskim posiadali jeszcze tłocznie w: Wilnie 1585–1773, Kaliszu 1632–1773, Poznaniu 1677–1773, Braniewie 1697–1773, Lublinie 1683–1773, Sandomierzu 1716–1773, Warszawie 1717–1773, Pińsku 1729–1735, Przemyślu 1757–1773 i Nieświeżu 1751–1773.

⁶ Przykładem takiej publikacji jest druk *Threnodiae in Funere Illustrissimi Domini D. Nikolai Christophori Radivili...*, Typis Leopoliensibus 1615. Zob. K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 3, *Stulecie XV–XVIII w.*, t. XXVI, s. 93 [dalej w skrócie E.] lub Jan Puławski (Poławski), *Epithalamium na wesele Jego Mości Pana Pana Jerzego Zamoyskiego kasztelana chełmskiego, strażnika koronnego...*, we Lwowie roku Pańskiego 1626. — E. XXV, 405.

⁷ Elżbieta z Gostomskich Sieniawska — 1000 złp, Zofia — 10000 złp. Zob. St. Cieślak, *dz. cyt.*, s. 37.

⁸ Jego budowę rozpoczęto w 1610 roku, konsekrowano w roku 1640, a wyposażano jeszcze do roku 1660.

przebudowywano i rozbudowywano, z czasem wystawiono nowe gmachy (klasztoru i kolegium), które dołączono do kościoła, tworząc w ten sposób czworobok zabudowań z dziedzińcem w środku. Od 1613 roku szkoły lwowskie miały charakter akademicki, a bracia zakonu Loyoli czynili usilne starania, by utworzyć z nich akademię⁹. Częściowo plany te się powiodły. Sprzyjający jezuitom Jan Kazimierz wydał w Krakowie (20 stycznia 1661 roku) dyplom fundacyjny na założenie czterowydziałowej Akademii Jezuickiej we Lwowie. Jednak, zgodnie z obowiązującym wówczas prawem, decyzja królewska wymagała jeszcze akceptacji sejmu i aprobaty papieskiej. Sejm nie wyraził zgody na utworzenie lwowskiej szkoły wyższej, głównie na skutek protestów ze strony Akademii Krakowskiej i Zamojskiej, a papież Aleksander VII wstrzymał się przed ostatecznym zatwierdzeniem aktu fundacyjnego. Kolegium jezuickie istniało, lecz pozbawione było przywilejów wyższej uczelni. Funkcjonowało pod nieoficjalną nazwą akademii, było rodzajem szkoły półwyższej. Dopiero w 1758 roku August III potwierdził fundację Jana Kazimierza, określając uczelnię lwowską jako szkołę akademicką z dwoma wydziałami — teologii i filozofii. Rok później papież Klemens VII zatwierdził tę decyzję i podniósł akademię do godności uniwersytetu¹⁰. Wydarzenie to ponownie spotkało się ze sprzeciwem Akademii Krakowskiej. W konsekwencji ostrych sporów, po kilku latach funkcjonowania Akademii Lwowskiej, jezuici zrezygnowali w 1764 roku z publicznego korzystania z praw akademickich, a placówka pozostała na prawach kolegium, zachowującego studia wyższe i wszystkie urzędy akademickie¹¹.

Niezależnie od sytuacji formalno-prawnej, szkoły jezuickie stały na dość wysokim poziomie i wykształciły wielu uczniów, znanych później i cenionych, między innymi: hetmana kozackiego Bohdana Chmielnickiego, księcia Jeremiego Wiśniowieckiego, poetę Franciszka Karpińskiego, wielkiego pedagoga Grzegorza Piramowicza, poetę i biskupa Ignacego Krasickiego i wielu innych¹².

Wobec tak prężnego rozwoju kolegium lwowskiego posiadanie drukarni było tym bardziej nieodzowne. Praca wydawnicza oficyny jezuickiej nie od początku przebiegała pomyślnie. Niepowodzenia te należy wiązać z kłopotami organizacyjnymi, skromnym zasobem typograficznym (uzupełnianym w latach 1676, 1697 i 1725)¹³, wojnami kozackimi, brakami kadrowymi, a także niskim (w początkowym okresie) poziomem naukowym kolegium¹⁴. Sytuacja polepszyła się z chwilą zatrudnienia w oficynie (w latach 1642–1647)¹⁵ drukarza Sebastiana Nowogórskiego i innych fachowców: Wilhelma Krokoszyńskiego (1652), Piotra Kazawieckiego (1666), Szy-

⁹ St. Cieślak, *dz.cyt.*, s. 19.

¹⁰ L. Finkel, St. Starzyński, *Historia Uniwersytetu Lwowskiego*, Lwów 1894; F. Jaworski, *Uniwersytet Lwowski. Wspomnienie jubileuszowe*, Lwów 1912.

¹¹ St. Cieślak, *dz.cyt.*, s. 20.

¹² Zob. G. Rąkowski, *Lwów. Przewodnik krajoznawczo-historyczny po Ukrainie Zachodniej*, cz. 4, Pruszków 2008, s. 117.

¹³ *Drukarze dawnej Polski...*, s. 111.

¹⁴ St. Bednarski, *dz.cyt.*, s. 3.

¹⁵ Według *Drukarze dawnej Polski...*, s. 112 — Sebastian Nowogórski pracował w drukarni jezuickiej w latach 1642–1647, według zaś Edwarda Różyckiego, w latach 1642–1650 — zob. E. Różycki, *Książka polska i księgozbiory we Lwowie w epoce renesansu i baroku*, Wrocław 1994, s. 73.

mona Piątkiewicz (1668–1670)¹⁶, Sebastiana Wierchowskiego (1670), Macieja Czechowskiego (1697)¹⁷, Ignacego Herlachera (1724–1734 i 1740–1741), Bartłomieja Schaythaura (1734–1739), Piotra Malinowskiego (1743–1752 i 1756–1772), Wacława Czecha (1754–1755), Bazylego Rudnickiego (1772–1773)¹⁸ oraz przyuczonych braci zakonnych¹⁹. Prefektami drukarni byli m.in.: Łukasz Radkowski (1643–1644), Franciszek Jabłoński (1702–1703), Ignacy Leszczyński (1703–1704), Antoni Reyff (1741–1743), Jan Kędzierzyński (1743–1748), Józef Bułakowski (1749–1750), Stanisław Piotrowski (1750–1752 i 1756–1757), Andrzej Grądzki (1752–1755), Ignacy Sabatyn (1757–1759), Józef Pakoszewski (1759–1761), Tomasz Popiel (1761–1763), Jan Filipecki (1763–1764), Józef Bertrand (1764–1766), Jerzy Turner (1766–1767), Józef Filipecki (1772–1773)²⁰. Profesjonalna obsługa i wciąż rosnące zapotrzebowanie na książkę dawały firmie dobre perspektywy.

Mimo dość powolnego rozwoju jezuickiej oficyny, a nawet przerw w pracy²¹, potrafiła ona na siebie zarobić. Środki ze sprzedaży druków przeznaczone były na cele wydawnicze, utrzymanie warsztatu, remonty, zatrudnienie świeckich pracowników, zakup potrzebnego sprzętu, a i tak jej czyste dochody w roku 1721 sięgały rzędu 150 florenów, w roku 1728 460 florenów²², a w kolejnych systematycznie rosły.

Prasy jezuickie intensywnie zaczęły pracować w latach dwudziestych XVIII wieku, a w latach czterdziestych jeszcze bardziej przyspieszyły. Wynikało to z faktu, iż kolegium lwowskie wkroczyło na drogę reform. Stało się to w opinii Stanisława Bednarskiego — zasłużonego historyka jezuickiego — „zarówno pod wpływem wewnętrznych prądów reformistycznych, jak i zewnętrznej podniety”²³. Reformy wymagały, rzecz jasna, nowych programów, podręczników i nowej literatury, te zaś, przeważnie odbijane były w macierzystej typografii. Łącznie szacuje się²⁴, że warsztat jezuicki pod firmą (Typis Collegii «Leopoliensis» Societatis Jesu, Jęgo, Królewskiej» Męoſci, Drukarnia Akademii Jęgo, Królewskiej» Męoſci Societatis Jesu, Typographia Academica Collegii Societatis Jęsu) odbił około 700 publikacji. Były to w wielu przypadkach pozycje cenne, okazałe, posiadające sporą wartość dla rozwoju nauki i kultury. Pod względem technicznym i estetycznym także jezuickie edycje nie ustępowały innym współczesnym sobie drukarniom, zwłaszcza że współpracowali z typografią tacy znani

¹⁶ *Drukarze dawnej Polski...*, s. 112.

¹⁷ E. Różycki, *dz.cyt.*, s. 73.

¹⁸ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 2004, s. 380.

¹⁹ J. S. Bandtkie, *Historia drukarni w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim*, t. 1, Kraków 1828, s. 407.

²⁰ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 380.

²¹ W latach 1689–1691 z braku miejsca była nieczynna. Wyposażenie drukarni złożono w archiwum kolegium i w piwnicy, leżało tam do roku 1692, kiedy to ponownie uruchomiono typografię. Zob. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 380.

²² G. Łuszczak, *Nauczyciele i wychowawcy szkół jezuickich we Lwowie 1608–1773*, Kraków 2010, s. 27.

²³ S. Bednarski, *dz.cyt.*, s. 3.

²⁴ Według *Drukarze dawnej Polski...*, produkcja oficyny wynosiła około 616 tytułów, według St. Cieślaka, *dz.cyt.*, około 700.

rytownicy jak: Jakub Labinger, Jan Filipowicz, Filip Jakub Maszycki. Pomyślny rozwój tłoczni przerwany został z chwilą kasaty zakonu jezuitów w 1773 roku. Wówczas oficynę wraz z nakładami książkowymi najprawdopodobniej przejęły władze austriackie i ślad po niej zaginął. Wartość drukarni i jej nakładów książkowych wyniosła 4798 złp.²⁵

Jak można się tego zresztą spodziewać, najwięcej miejsca w produkcji lwowskiej typografii zajmują publikacje o treści religijnej. Były to, m.in. rubrycelle, brevia papieskie, listy pasterskie, rytuały, konstytucje, katalogi zakonne, księgi liturgiczne, katechizmy, modlitewniki, hagiografie, kazania, prace natury ascetycznej i mariologicznej, autorstwa głównie jezuitów, ale także księży i członków innych zakonów. Ze znanych nazwisk twórców duchownych, których teksty odbito we Lwowie, na wymienienie zasługują choćby: Tomasz Młodzianowski²⁶, Antoni Kasper Drużbicki²⁷, Jan Kwiatkiewicz²⁸, Benedykt Chmielowski²⁹, Jan Morawski³⁰, Jerzy Gengell³¹, Wojciech Tytkowski³², Cyprian Soarez³³. Ich dzieła wydawane były w wielu drukarniach, nie dziwi więc fakt, że lwowscy bracia wzięli je także pod swoje prasy.

Publikacje o charakterze religijnym tworzyli także autorzy świeccy, na przykład Stanisław Jan Jabłonowski — wojewoda wołyński, później wojewoda ruski — wydał u jezuitów *Zabawę chrześcijańską albo żywot zbawienny*³⁴, *Historię obrazu Najświętszej Maryi Panny w kościele Bernardynów w Sokalu*³⁵ oraz *Traktacik o Boskiej Opatrzności*³⁶.

Drugą — dosyć pokązną — grupę produkcji książkowej stanowią podręczniki i wydawnictwa szkolne. Jezuita starali się w większości przypadków realizować potrzeby własnego kolegium w macierzystej placówce, tylko nieliczne publikacje sprowadzali z innych ośrodków wydawniczych, głównie na zasadzie wymiany. W związku

²⁵ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach...*, s. 380.

²⁶ T. Młodzianowski, *Praelectiones theologiae de iure et iustitia*, 1667. — E. XXII, s. 454

²⁷ K. Drużbicki, *Droga doskonałości chrześcijańskiej na trzy części rozłożona*, 1667; tenże, *Meta — Cordium cor Jesu et ss. Trinitas opera*, 1730. — E. XV, 333, 335.

²⁸ J. Kwiatkiewicz, *Meta gloria immortalis, quam sagitta Sapientia a luctuoso obitu mortui semel, ...* 1659; tenże, *Morze łask i pociech bolesna Matka Boża Maryja...*, 1744. — E. XX, 424, 425.

²⁹ B. Chmielowski, *Kotwica ostatniej toni, alias nowe skuteczne nabożeństwo dla czelaka grzesznego i w smutku jakim zdesperowanego*, 1747. — E. XIV, 173–174.

³⁰ J. Morawski, *Actus virtutum et orationes ad Deum Deique parentem*, (b. r.); tenże, *Isierki miłości ku Bogu i ku Przenajświętszej Matce Boskiej zebrane*, 1760. — E. XXII, 551, 554.

³¹ J. Gengell, *Censura prophetiarum de Romanis pontificibus quaestionibus multifariis illustra et comprehensa*. 1724; tenże, *Defensio theologiae scholasticae contra Lutherum per enervationem eius thesium ultra sexaginta oppositarum theologia, tractatibus quinque comprehensa*, 1713. — E. XVII, 92, 93.

³² W. Tytkowski, *Zabawki świętobliwe i nauki dla wszystkich w postaci serca, Boga szukającego*, 1748. — E. XXXI, 473.

³³ C. Soarez, *Tabulae rhetoricae sive totius artis rhetoricae absolutissimum compendium*, 1717; tenże, *Rhetoricae sive totius artis rhetoricae absolutissimum reimpressum*, 1741. — E. XXVIII, 342, 343.

³⁴ *Zabawa chrześcijańska albo żywot zbawienny Pana Boga naszego Jezusa Chrystusa, troistemi epigrammatami wyrażona...*, 1700. — E. XVIII, 345.

³⁵ *Historia obrazu Najświętszej Maryi Panny Boga Rodzicy w kościele W. W. O. O. Bernardynów w Sokalu, z dawną cudami słynącego...*, 1724. — E. XVIII, 343.

³⁶ *Traktacik o Boskiej Opatrzności z addyamentem nowym albo objaśnienie człowiekowi, co jest Opatrzność Boska i jak adorowana, przyjęta i używana być powinna...*, 1727. — E. XVIII, 345.

z takim założeniem zdecydowali się wytłoczyć między innymi popularny w owym czasie, a tym samym bardzo dochodowy, podręcznik do nauki gramatyki łacińskiej³⁷, ułożony przez jezuitę portugalskiego — Emanuela Alvareza. W Polsce podręcznik ten zwykło się określać Alwarem. Ze względu na jego powszechne wykorzystywanie, zwłaszcza w szkołach jezuickich, odbijano go wielokrotnie w różnych oficynach. We Lwowie podjął się tego zadania także Paweł Józef Golczewski — jedyny mieszczański typograf w mieście. Podręcznik pod tytułem *Emmanuelis Alvares e Societate Jesu de Institutione grammaticae libri tres editio nova correctior* spod jego prasy wyszedł najprawdopodobniej w latach czterdziestych XVIII wieku³⁸. Ukazanie się owego druku w prywatnej oficynie wywołało ostry sprzeciw jezuitów lwowskich i kaliskich. Rościli oni tylko sobie prawo do odbijania tejsze gramatyki, a Golczewskiemu zarzucali nielegalny przedruk podręcznika. Nie pomogły zapewnienia lwowskiego typografa, że posiada zgodę na tłoczenie Alwara. Spór rozstrzygnął dopiero król, który wystosował w grudniu 1743 roku specjalne w tej sprawie pismo³⁹, biorące w obronę Golczewskiego. Ambicją lwowskich braci zakonu Loyoli było zaopatrywanie w wydawnictwa edukacyjne wszystkich szkół jezuickich w regionie, stąd tak zdecydowane i głośnie z ich strony stanowisko w sprawie „Alwara Golczewskiego”. Plan ten zresztą się powiódł, bo w 1744 roku prowincjał Tomasz Dunin wyraził zgodę, by drukarnia tłoczyła podręczniki dla wszystkich szkół jezuickich w Małopolsce i Rusi Czerwonej⁴⁰. Dało to jezuitom możliwość osiągania wyższych nakładów, a co za tym idzie, większych zysków. W drukarni lwowskiego kolegium ukazały się ponadto: *Tabulae retoricae...* Soareza (1717, 1741)⁴¹, dzieło dotyczące retoryki i epistolografii (1730)⁴² Andrzeja Maksymiliana Fredry, kasztelana lwowskiego, *Rudimenta geographica* (1746)⁴³, *Rudimenta historica* (1745, 1746)⁴⁴, *Rozmowa do wyrozumienia mapy geograficznej Amery-*

³⁷ *De institutione grammaticae libri tres*. Po raz pierwszy ukazała się w Lizbonie w 1572 roku. Edycja Drukarni Jezuickiej nosiła tytuł *De institutione grammaticae liber secundus*, ukazała się w 1727 roku. E. XII, 127.

³⁸ Estreicher XII, 127 wskazuje lata druku na 1739–1748, J. D. Isajewycz, J. Zapasko, *Pamiętniki knyżkovo-ho mystectwa. Kataloh starodrukiv vydanyh na Ukraini. Knyha druha, czastyna persza (1701–1764)*, L'viv 1984, poz. 1281 — podaje rok 1737, poz. 1344 — rok 1739 [dalej w skrócie IZ], A. Bober, *Historia drukarni i stowarzyszeń drukarskich we Lwowie*, Lwów 1926, s. 10 — sugeruje, że około roku 1740, egzemplarz Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu — sygn. XVIII–7865, do którego dotarła autorka, jest w miejscu adresu wydawniczego uszkodzony i rok wydania jest nieczytelny.

³⁹ *Mandatum regium in favorem Pauli Golczewski, typographi et bibliopolae Leopoliensis, ut exercitium typographiae et liberam divenditionem librorum possideat, non obstantibus minime iustis praetensionibus religiosorum Societatis Jesu collegiorum Leopoliensis et Calissiensis, ratione impressionis Alvares, et Stanisłai Dunczewski, professoris academiae Zamoyscensis, ratione divenditionis quorundam librorum*. Zob. T. Wierzbowski, *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*, t. 2, Warszawa 1904, s. 114, poz. 26.

⁴⁰ Zob. G. Łuszczak, *dz.cyt.*, s. 27.

⁴¹ Zob. przypis 33.

⁴² A. M. Fredro, *Vir consilii monitis ethicorum nec non prudentiae civilis. Praeludente apparatus oratori copia ad civiliter dicendum instructus illustrissimi ac excellentissimi*, 1730. — E. XVI, 312–313.

⁴³ *Rudimenta Geographica brevi facilisque Methodus juventutem orthodoxa notitia geographica imbuendi. Pro Gymnasiis Societatis Jesu Auctore ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum quintum*, 1746. — E. XXVI, 457.

⁴⁴ *Rudimenta Historica sive brevi facilisque Methodus juventutem orthodoxa notitia historica imbuendi. Pro Gymnasiis Societatis Jesu, auctore ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum primum Historiae Biblicae*, 1745, 1746. — E. XXVI, 458.

ki... *Kawalerom w Kolegium Nobilium Lwowskim... do odpowiedzi podana* (1760)⁴⁵, *Grammatica Polonicae linguae* Franciszka Menińskiego (1747)⁴⁶, słownik Grzegorza Knapskiego *Synonima seu dictionarium Polono-Latinum* (1722)⁴⁷, *Początki matematyczne* (1759)⁴⁸, *Pytania z geometrii* (1760)⁴⁹, *Arytmetyka* Tomasza Siekierzyńskiego (1766)⁵⁰, *Europa w części świata najprzedniejsza* Franciszka Paprockiego (b. r.)⁵¹ i wiele innych jeszcze podręczników, których pojawienie się było ściśle powiązane z reformą programu nauczania w szkołach jezuickich. W myśl nowych założeń, wprowadzone miało być, bądź rozszerzone, nauczanie historii, geografii, matematyki, fizyki, języków nowożytnych, z polskim na czele⁵², a dokonać tego można było jedynie w oparciu o nowe wydawnictwa edukacyjne i takie właśnie we Lwowie obserwujemy.

Do kolejnej grupy jezuickich wytworów zaliczyć można edycje o charakterze naukowym, na przykład *Philosophia Aristotelica...* Michała Kozaczyńskiego (1745)⁵³, *Philosophiae rationalis* Ignacego Cieszkowskiego (1746)⁵⁴, *Rozmowy o filozofii* Jana Kowalskiego (1746)⁵⁵, *Philosophia peripatetica* (1749) tegoż⁵⁶, *Nauka zdrowia* Ludwika Kornarego (1765)⁵⁷, w przekładzie Franciszka Leśniewskiego, *Prima elementa*

⁴⁵ *Rozmowa do wyrozumienia Mapy Geograficznej Ameryki stosowana na opisaniu autorów najnowszych i najbardziej w rzeczach kraju biegłych...*, 1760. — E. XXVI, 419.

⁴⁶ F. Meniński, *Grammatica seu institutio polonicae linguae, in qua etymologia, Constructio et reliquae partes...* Sumptibus Georgii Forsteri Bibliopolae Regii a. D. 1649. Reimpres, 1747. — E. XXII, 288.

⁴⁷ G. Knapski, *Synonima seu dictionarium polono-latinum... nuper correctum et multis vocabulis auctum*, 1722. — E. XIX, 333.

⁴⁸ *Początki matematyczne na arytmetycznych i geometrycznych regułach zasadzone od prześwieconej Młodzi Kolegium Lwowskiego pod dozorem osób Societatis Iesu na publicznej sali przez... odpowiedź w trudnościach swoich ułatwione*, 1759. — E. XXIV, 388.

⁴⁹ *Pytania z geometrii o linii płaszczyźnie do samego doświadczenia stosowane, dla łatwiejszego w tej się nauce ćwiczącej szlachetnej młodzi pojęcia, w ojczystym języku ułożone i do odpowiedzi podane w Kolegium Lwowskim Societatis Iesu*, 1760. — E. XXV, 431.

⁵⁰ F. Siekierzyński, *Arytmetyka, to jest nachmistrska nauka w najprzedniejszych zabawach swoich, używanie potrzebne ucniających, ciekawość umysłu nasycających*, 1766. — E. XXVIII, 18.

⁵¹ F. Paprocki, *Europa z części świata najprzedniejsza...*, teraz dla większej uczących się wygody w nowy sposób przedrukowana, (b. r.). — E. XXIV, 81.

⁵² E. Aleksandrowska, *Zakony*, [w:] *Słownik literatury polskiego oświecenia*, red. T. Kostkiewiczowa, Wrocław 2002, s. 692.

⁵³ M. Kozaczyński, *Philosophia Aristotelica ad mentem peripateticorum tradita comiti Alexio Hryhorewicz Razumowski dedicata. Sincero extractui e libris Latinis Polonicis typo mandatis de antiqua Dominorum Rozumovsciorum genealogia innixa*, 1745. — E. XX, 184.

⁵⁴ I. Cieszkowski, *Philosophiae rationalis quam sub auspiciis Illustrissimi, Excellentissimi et Reverendissimi domini...*, 1746. — E. XIV, 284–285.

⁵⁵ J. Kowalski, *Rozmowy o filozofii przez Michała Drużbackiego skarbnikowicza podolskiego napisana, a przy dokończeniu filozofii w szkołach Lwowskich Societatis Iesu oraz z tąż całą filozofią na publiczną dysputę wystawiona Jaśnie Wielmożnemu Jego Mości Panu Janowi Łodzi Ponińskiemu staroście piotrkowskiemu ofiarowana*, 1746. — E. XX, 177–178.

⁵⁶ J. Kowalski, *Philosophia peripatetica orthodoxis veritatibus prae alii scitis philosophicis conformiter demonstrata Perillustri et Magnifico Domino Domino Nicolao de Ziembice Bogusz Congregationis Academiae...*, 1749. — E. XX, 177.

⁵⁷ L. Kornary, *Nauka zdrowia, to jest skuteczny sposób, którym się zdrowie dobre i życie, a przy tym zmysłów, rozumu i pamięci całość aż do ostatniej starości dochować może*, 1765. — E. XX, 92.

philosophiae rationalis... Stanisława Kleczewskiego (1772)⁵⁸, znane do dziś, czterotomowe dzieło Kaspra Niesieckiego *Korona Polska* (1728, 1738, 1740, 1743)⁵⁹, będące połączeniem herbarza i genealogii, w której omawia autor początki państwa polskiego i litewskiego, historię administracji świeckiej i kościelnej, spisy urzędników państwowych i dostojników kościelnych oraz przytacza dane biograficzne, *Heraldyka* Józefa Aleksandra Jabłonowskiego (1742 i 1752)⁶⁰ i dzieło bibliograficzne *Museum Polonum* tegoż (1752)⁶¹. U jezuitów lwowskich publikował ponadto Szymon Majchrowicz — kaznodzieja, a zarazem pisarz polityczny i religijny, którego *Trwałość szczęśliwą królestw albo ich smutny upadek, wolnym narodom przed oczy stawioną...*⁶², wydaną w 1764 roku, uznano za „najbardziej obszerny i kompletny wykład historiozofii polskiego sarmatyzmu, w którym został zawarty pogląd o decydującym znaczeniu Bożej Opatrzności w procesie historycznym oraz o konieczności zachowania Bożych przykazania i woli Kościoła jako nieodzownych warunków »szczęśliwej trwałości królestw«”⁶³. Na wymienienie choćby zasługują wydawnictwa z zakresu architektury, m.in. *Scientia artium militarium architecturam pyrotechnicam...* Ignacego Bogatki (1747 i 1753)⁶⁴ i *Elementa architektury domowej...* z 28 tabelami Kajetana Żdździńskiego (1749)⁶⁵.

Wreszcie należy odnotować, iż pod prasy jezuickie trafiło, popularne w tamtym czasie, będące próbą pierwszej polskiej encyklopedii, dzieło Benedykta Chmielowskiego — *Nowe Ateny*. Pierwszy tom tego wydawnictwa⁶⁶ wyszedł w 1745 roku z warszta-

⁵⁸ S. Kleczewski, *Prima elementa philosophiae rationalis et experimentalis synthetice disposita, pro usu Scholasticorum Regularium succincte collecta*, 1772. — E. XIX, 274.

⁵⁹ K. Niesiecki, *Korona Polska ...*, 1728, 1738, 1740, 1743. — E. XXIII, 128.

⁶⁰ A. Jabłonowski, *Heraldyka, to jest osada klejnotów rycerskich i wiadomości znaków herbowych, dotąd w Polsce nieobjaśniona*. 1742, toż 1752. — E. XVIII, 348–349.

⁶¹ Tenże, *Museum Polonum seu collectionem in Regno Poloniae et Magno Ducatu Lithuaniae Scriptorum editorum et edendorum opus bipartitum, dicat*, 1752. — E. XVIII, 350.

⁶² S. Majchrowicz, *Trwałość szczęśliwa królestw albo ich smutny upadek, wolnym narodom przed oczy stawiona, na utrzymanie nieoszacowanej szczęśliwości swojej*, cz. 1–4, 1764. — E. XXII, 38–39.

⁶³ A. Bruździński, *Wkład zakonników w historiografię Polski w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Kultura intelektualna w zakonach polskich w XVII i XVIII wieku*, red. M. Łobozek, Kraków 2006, s. 95.

⁶⁴ I. Bogatko, *Scientia artium militarium architecturam pyrotechnicam, tacticam, polemicam, perspectivam complectens, sive lectiones mathematicae...*, 1747. — E. XIII, 206

⁶⁵ K. Żdździński, *Elementa architektury domowej krótko zebranej na lekcjach szkolnych po łacinie wydanej a tu na ojczysty język przełożone...*, 1749. — E. —, *Drukarze dawnej Polski...*, s. 113.

⁶⁶ Pełny tytuł brzmi następująco: *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej sciencyi pełna, na różne tytuły, jak na classes podzielona, mądrym dla memoryjatu, idiotom dla nauki, politykom dla praktyki, melancholikom dla rozrywki erygowana. Alias o Bogu, bożków mnóstwie, słów pięknych wyborze, kwestyi cudnych wiele, o Sibillów zbiorze, o zwierzu, rybach, ptakach, o matematyce, o cudach świata, ludzi, rządach polityce, o językach i drzewach, o żywiołach, wierze, hieroglifikach, gadkach, narodów manierze; co kraj który ma w sobie dziwnych ciekawości, cały świat opisany z gruntu, w słów krótkości. Co wszystko stało się wielką pracą i własnym kosztem autora tu aenigmatically wyrażonego: Imię Wiosna zaczyna, Wielkiej Nocy blisko, głowę w piwie i miodzie zawraca nazwisko. To jest przez księdza Benedykta Chmielowskiego, dziekana rohatyńskiego, firlejowskiego i podkamienieckiego pasterza. We Lwowie, w Drukarni Pawła Józefa Golczewskiego Jego Królewskiej Mości Uprzywilejowanego Typografa. Roku Wcielonej Przedwiecznej Mądrości 1745, wyd. A, wariant A. — E. XIV, 171–172; IZ, poz. 1519; R. Kotula, *dz. cyt.*, s. 9, poz. 115, wydanie A, wariant B. — E. —; IZ —, egzemplarze: Warszawa — Biblioteka Narodowa, sygn. W. 212 oraz Wrocław — Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. XVIII–12750.*

tu wspomnianego już wcześniej P. J. Golczewskiego, dalsze części, pod nieco zmienionym tytułem, tłoczyli już lwowscy jezuici. Przystępując do prac nad publikacją autor *Nowych Aten* myślał o stworzeniu jednotomowego kompendium, adresowanego do erudyków i studentów. W miarę jednak postępowania badawczego zamiar ten zmienił. Encyklopedię skierował do szerszego kręgu odbiorców, głównie szlachty, pragnąc dać jej w ten sposób obraz świata ze wszystkimi jego zjawiskami i tradycyjnymi mądrościami⁶⁷, a tym samym zapewnić sobie szerszy krąg odbiorców. Popularność dzieła zachęciła Chmielowskiego do kontynuacji wydawnictwa, ale tym razem wszedł już w kooperację z lwowskimi jezuitami, którzy podjęli się tłoczenia (a i zapewne rozprowadzania) dalszych części. W roku 1746 ukazała się w drukarni kolegium jezuickiego część druga⁶⁸, po czym w latach 1754 i 1756, część trzecia i czwarta. Stanowiły one suplement do dwóch pierwszych części. Z czasem nawet (w 1755 roku) jezuici wznowili tom pierwszy — drukowany u Golczewskiego. Ich edycja nie odbiegała mocno od pierwowzoru, została jedynie nieco poprawiona i odbita większą czcionką. Zasadniczy układ tekstu pozostał bez zmian, łącznie z błędem w numeracji rozdziałów, usunięto jedynie „errora drukarskie” i wstawiono inny miedzioryt. Po pierwszych zachwytach nad dziełem Chmielowskiego zaczęto podważać jego wartość, oceniając jako świadectwo ciemnoty czasów saskich. Dziś, badania i analizy Marii Wichowej⁶⁹ pokazują, że pogarda i krytyka tego dzieła nie jest niczym uzasadniona, a fakt, że w wielu miejscach Chmielowski powoływał się na najnowszą dostępną mu wiedzę i starał się racjonalnie ogarnąć materiał erudycyjny dowodzi, że było to wartościowe kompendium naukowe tamtego okresu. Niezależnie od opinii na temat roli i znaczenia tej encyklopedii należy wyraźnie i jednoznacznie podkreślić, że z punktu widzenia typograficznego było to olbrzymie przedsięwzięcie i zrealizować je mogła jedynie poważna oficyna wydawnicza, a taką okazała się być lwowska tłocznia jezuicka.

We Lwowie, podobnie jak w wielu innych w tym czasie ośrodkach drukarskich, zajmowano się produkcją kalendarzy. Fakt, że jezuici przystąpili do ich tłoczenia, jest bardzo uzasadniony. Literatura kalendarzowa przynosiła znaczące dochody i wielce nierozsądne byłoby pomijanie jej w planach wydawniczych. Drukarnia kolegium zmierzyła się więc i z takim zadaniem typograficznym. Odbiła między innymi w 1718

⁶⁷ R.W. Wołoszyński, *Pokolenia oświeconych. Szkice z dziejów kultury polskiej XVIII wieku*, Warszawa 1967, s. 42.

⁶⁸ *Nowe Ateny ... Część wtóra. Ta część świat cały z wszelką sławi ciekawością, zwierzciadło genijuszów, z języków mnogością. Co ich jest na tym świecie, jak się rozrodziły: zakony, co się w pierwszej części opuściły. To wszystko stało się wielką pracą i własnym kosztem autora tu aenigmatem wyrażonego: Imię mi Dobrzereczon, a nazwisko pianie, tamte mi od Kościoła, te od przodków wlane. To jest przez księdza Benedykta Chmielowskiego, dziekana rohatyńskiego firlejowskiego i podkamienieckiego pasterza. Roku Wcielonej Przedwiecznej Mądrości 1746, w Drukarni Jęgo Królewskiej Młości Collegium Leopoldensis Societatis JESU.* — E. XIV, 172–173.

⁶⁹ M. Wichowa, *Ks. Benedykt Chmielowski — „wielki lingwista”, biegły znawca i obrońca łaciny: (w świetle „Nowych Aten”), „Napis”* 2003, s. 121–132; *Sarmacki ogląd świata w „Nowych Atenach” ks. Benedykta Chmielowskiego, „Napis”* 2005, s. 111–119; *Biografistyka w Nowych Atenach ks. Benedykta Chmielowskiego, „Literaturoznawstwo”* 2009, nr 1, s. 51–69.

i 1733 roku kalendarze⁷⁰ Franciszka Niewieskiego — doktora filozofii i matematyki, *Kalendarz świąt polskich i ruskich na rok Pański 1747* Krzysztofa Helwina⁷¹, doktora medycyny oraz *Kalendarz polityczny na rok 1753*⁷².

Jezuici lwowscy podjęli też próbę tłoczenia tekstów literackich, między innymi zbioru pism polskich i łacińskich Andrzeja Maksymiliana Fredry, wydanych w 1670 roku przez Franciszka Glinkę — *Zwierzyniec Jednorożców...*⁷³, utworów Wacława Rzewuskiego, syna wojewody podolskiego, hetmana koronnego, takich jak na przykład komedia *Dziwak* (brak roku wydania)⁷⁴ oraz *Do... Pani z Rzewuskich Chodkiewiczowej, starościny żmudzkiej* (brak roku wydania)⁷⁵, tekstów Józefa Rzewuskiego — starosty drohobyckiego, takich jak: tragedia *Władysław pod Warną*⁷⁶ (1760) oraz *Zabawki dziejopiskie albo zebranie dziejów znakomitszych*⁷⁷ (1766). Z lwowską tłocznia współpracowała Barbara Urszula Sanguszkowa (z Duninów), marszałkowa litewska, oddając jezuitom w 1760 roku do druku swe *Uwagi pewnej chwalebnej matki godnej córce swojej, gdy ją za mąż wydawała na pożegnanie podane*⁷⁸. W oficynie wytłoczono bajki wybrane⁷⁹ po łacinie, po polsku i francusku, w tłumaczeniu Jana Potockiego i Grzegorza Piramowicza.

Kolejną grupę publikacji stanowiła pochwalna literatura okolicznościowa. Obdarowani (nierzadko sami jezuici), chcąc okazać wdzięczność swoim dobroczyńcom i zaskarbić sobie dalsze względy, publikowali na ich cześć panegiryki, w których opiewali zalety swych protektorów i dziękowali im za doznane łaski. Były to najczęściej wiersze, ody i mowy skierowane do darczyńców lub ich bliskich, tłoczone z okazji imienin, urodzin, zaślubin, śmierci, nominacji na stanowiska i innych istotnych wydarzeń. Jezuickie prasy odbiły sporo takich tekstów, ich adresatami byli m.in. kasztelan krakowski — Stanisław Jan Jabłonowski, fundator zakonu⁸⁰, arcybiskup metropolita

⁷⁰ *Kalendarz... z kluczem, prognostykami na rok Pański 1718.* — E. XXIII, 23, 144 oraz *Kalendarz polski i ruski na rok 1733.* — E. XXIII, 23, 145.

⁷¹ *Kalendarz świąt polskich i ruskich na rok Pański 1747 przybyszowy po przestępnym trzeci, w którym znajdują się prognostyki uniwersalne na wszystkie lata służące, według rewolucji i biegów planet od pewnego bieglego...* — E. XVIII, 92.

⁷² *Kalendarz polityczny na rok Pański 1753 po przestępnym pierwszy przybyszowy, zawierający w sobie różne pożyteczne wiadomości.* — E. XIX, 27.

⁷³ A. M. Fredro, *Zwierzyniec Jednorożców z przydatkiem różnych mów sejmowych, listów, pism i dyskursów tak polskich jako i łacińskich*, 1670. — E. XVI, 313.

⁷⁴ W. Rzewuski, *Dziwak*, (b. r.). — E. XXVI, 563.

⁷⁵ W. Rzewuski, *Do J. aśnie W. ielmożnej Jejmości Pani z Rzewuskich Chodkiewiczowej, starościny żmudzkiej* (b. r.). — E. XXVI, 563.

⁷⁶ J. Rzewuski, *Władysław pod Warną*, 1760. — E. XXVI, 568.

⁷⁷ J. Rzewuski, *Zabawki dziejopiskie, albo zebranie dziejów znakomitszych: od stworzenia świata, do początków wieku naszego, to jest do roku Pańskiego 1701*, 1766. — E. XXVI, 568.

⁷⁸ B. U. Sanguszkowa, *Uwagi pewnej chwalebnej matki godnej córce swojej, gdy ją za mąż wydawała na pożegnanie podane, drugi raz za naleganiem i nakładem wysoce godnej osoby przedrukowane*, 1760. — E. XXVII, 74.

⁷⁹ Phaedrus. Fedra, Augustowego Wyzwolenca, bajki wybrane, po łacinie, po polsku, po francusku. Przełożenie nowe z przypiskami, 1767. — E. XXIV, 216.

⁸⁰ *Arma heroes, duces, genus virtus, honor, omnia in Celssimo et Illustrissimo Domino D. Stanislao Ioanne in Jablonow Jablonowski Castellano Cracoviensis Supremo Exercituum Polonarum Duce, a devinctissima Socie-*

lwowski — Jan Tarnowski⁸¹, starosta halicki, później wojewoda poznański — Mikołaj Potocki⁸², podkanclerzy litewski — Kazimierz Leon Sapieha⁸³, wojewoda połocki — Stanisław Denhof i Zofia Sieniawska — kasztelanka krakowska⁸⁴, wojewoda wileński — Michał Radziwiłł i Franciszka Wiśniowiecka — starościna przemyska⁸⁵, Maria Józefa — królowa polski⁸⁶ i wiele innych znakomitych osób.

Kolegia jezuickie niemal od początku swego istnienia organizowały przedstawienia teatralne, odgrywane przez młodzież szkolną. Owe spektakle były ważnym środkiem dydaktycznym (w zakresie poetyki i retoryki) oraz wychowawczym (środkiem religijnej i moralnej propagandy zakonu), a ponadto kształtowały w społeczeństwie teatralne nawyki. Udawało się to wszystko osiągnąć poprzez starannie dobrany repertuar

ograniczając go — jak zauważa Elżbieta Aleksandrowska — do sztuk o charakterze misteryjnym, dramatów religijnych o tendencji moralnej, tragedii i dramatów historyczno-narracyjnych oraz tragedii, komedii i dialogów obyczajowych. Wystawiano również utwory panegiryczne⁸⁷.

Uczniowskie występy były starannie przygotowywane, zaopatrywane w odpowiednią oprawę i programy teatralne. Takie programy drukowano również w tłoczni kolegiackiej⁸⁸. Niestety do naszych czasów zachowało się ich niewiele. Na użytek jezuickiej sceny szkolnej drukowano nie tylko programy, ale także tezy na przedstawienia i wreszcie same sztuki, na przykład komedie Franciszka Bohomolca⁸⁹ lub tragedię graną przy powitaniu Jan Klemensa Branickiego — wojewody krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, który odwiedził w 1754 roku kolegium lwowskie⁹⁰.

Bez mała przez rok czasu typografia jezuicka tłoczyła również druki urzędowe. Za pierwszy lub jeden z pierwszych dokumentów tego typu można uznać uniwersał z 5 sierpnia 1772 roku, opublikowany w języku polskim i łacińskim, podpisany przez hrabiego Andrzeja Hadika, komendanta wojsk cesarskich na zajętych przez Austrię zie-

tate Iesu Polona, omni saeculorum memoriae inculcata anno Dei in carne omnia omnibus facti M.DC.XCV, 1695. — E. XVIII, 345.

⁸¹ J. Cwiekalski, *Arma emerita Illustrissimae Tarnoviorum gentis in palatio honoris, post gloriosos actus inter laureatas Maiorum imagines et avita Polonae nobilitatis decora spei, pacique publicae appensa et... consecrata*, 1655. — E. XIV, 476.

⁸² *Trabeatus Honoris Oriens publicae Serenitati praeludens...*, 1719; *Pietas Domus Potociae...*, 1760; *Żałosna strata Ojczyzny ojca, starodawnego domu ozdoby rycerstwa chwały, z śmierci... wyrażona od ubolewającego nad śmiercią fundatora i protektora Kolegium Stanisławowskiego Societatis Iesu*, 1760. — E. XXV, 159–160.

⁸³ J. Kwiatkiewicz, *Meta gloriae immortalis...*; zob. przypis 28, 1659. — E. XX, 424.

⁸⁴ B. Luder, *Polskie niebo przy wesołych Hymena ogniach...*, 1722. — E. XXI, 499.

⁸⁵ *Nidus aquilae Radziviliae inter Radios et Jubar Korybuteae Lunae positus...*, 1725. — E. XXVI, 83.

⁸⁶ J. Rzewuski, *Wiersz żałosny... pamięci Maryi Józefie, królowej polskiej... przypisany*, 1758. — E. XXVI, 567.

⁸⁷ E. Aleksandrowska, *dz.cyt.*, s. 697

⁸⁸ Zob. *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia*, t. 2: *Programy drukiem wydane do roku 1765*, cz. 1: *Programy teatru jezuickiego*, oprac. pod kierunkiem W. Korotaja, Wrocław 1976, s. 141–151.

⁸⁹ Zob. *Dramat staropolski...*, t. 1: *Teksty dramatyczne drukiem wydane do roku 1765*, s. 70–75.

⁹⁰ J. Filipecki, *Leo filozof, cesarz wschodni*, 1754. — E. XVI, 217.

miach Rzeczypospolitej⁹¹. Z usług jezuickiej oficyny korzystał też gubernator Galicji — Jan Antoni Pergen, który drukował tam swe rozporządzenia⁹². Ponadto jezuici lwowscy podjęli się wydania zbiorowej edycji rozporządzeń cesarskich dotyczących Galicji oraz uniwersałów i doniesień gubernialnych. Świadczy o tym adres wydawniczy („Leopoli, typis Academicis Societatis Iesu”), widniejący na karcie tytułowej owych aktów normatywnych. Pierwszy tom zbioru rozporządzeń nosił tytuł *Edicta et mandata Regnis Galiciae et Lodomeriae a die initae possessionis promulgata* — Rozkazy i ustawy powszechne Królestwom Galicji i Lodomerii od dnia objęcia posesji ogłoszone⁹³. Drukowaniem dalszych tomów zajął się już, specjalnie sprowadzony w tym celu z Wiednia do Lwowa — Antoni Piller, który otrzymał funkcję typografa gubernialnego i odpowiadał odtąd za tłoczenie druków urzędowych. Władze austriackie planowały bowiem zamknąć drukarnię jezuicką. Stało się to wraz z kasatą zakonu, we wrześniu 1773 roku.

Wśród ówczesnych tłoczni polskich we Lwowie drukarnia jezuicka była największą i najdłużej działającą, a na podstawie oceny ilościowej i poziomu typograficznego jej produktów, można przypisać tej oficynie pozycję lidera, zaspokajającego niemalże całkowicie potrzeby kulturalne, dydaktyczne i naukowe miasta oraz całego regionu południowo-wschodniej Rzeczypospolitej. Repertuar wydawniczy w dużym stopniu potwierdza powyższe słowa, pokazuje bowiem, kto współpracował z drukarnią jezuicką, jakie teksty były tam publikowane, kto był ich adresatem, jakie treści edukacyjne realizowało kolegium oraz jak pojmowało swą politykę wydawniczą. Zauważamy ponadto, że lwowscy bracia zakonu Loyoli traktowali drukarnię jako użyteczne narzędzie w pracy duszpasterskiej i misyjnej, ale przede wszystkim wspomagające działalność dydaktyczną. Pracujące więc przeszło 130 lat kolegiackie prasy drukarskie przysłużyły się chlubnie nie tylko Towarzystwu Jezusowemu, ale całemu środowisku staropolskiego Lwowa i jego okolic, zapewniały bowiem uczniom i miejscowym elitom intelektualnym dostęp do twórczości zarówno rodzimych autorów, jak też do wznowień lub przedruków znanych i cenionych tekstów wydawanych na terenie całej Rzeczypospolitej, a nawet poza jej granicami.

The Publishing Repertoire of Monastic Press — for Example the Jesuit Printing House in Lviv

Summary

The paper deals with the publishing repertoire of monastic printing houses in the Old Polish epoch, and more particularly with the publishing repertoire of the Jesuit Printing House in Lviv, which existed from 1642 to 1773. Among all Polish printing houses in Lviv, the Jesuit one stood out as being both the

⁹¹ A. Hadik, [Uniwersał nakazujący konfederatom barskim złożenie broni w ciągu 14 dni]. Dan we Lwowie dnia 5 sierpnia roku 1772-go. [Lwów, Drukarnia Jezuitcka, po 5 VIII 1772], k. nlb. 1. E. XVIII, 11. Egzemplarz Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. XVIII–29866.

⁹² Chodzi o [Uniwersał nakazujący dziedzicom powrót do swych dóbr] z 13 X 1772 roku i [Uniwersał o włościach] z 1 VI 1773 roku — oba egzemplarze Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, sygn. XVIII–29872 i XVIII–29891.

⁹³ *Bibliografia polska* K. Estreichera pozycji tej nie opisuje, natomiast jest ona dostępna w Bibliotece Ossolineum, sygn. XVIII–26545.

largest and the one having the longest tradition. It inspired cultural and academic life in both the city itself and the entire South-Eastern region of the First Polish Republic. In the span of 130 years about 700 publications were printed there, most of which were religious, the others included pedagogical, scientific, journalist and literary works together with school manuals, calendars, guides, plays, official prints, etc. Such diversity is evidence that monastic printing houses published not only works of their own choice but also — for financial reasons — works commissioned by other religious and secular institutions or individuals, thereby producing many texts that significantly contributed to the development of Polish writing.